

Plutarh:

Neobrazovanom vlastodršcu

1. Kirenjani su tražili od Platona da im napiše i ostavi zakone i uredi državu, ali je on to otklonio, rekavši kako je teško biti zakonodavac Kirenjanima dok im tako dobro ide:

*jer ništa nije gordo
(ni tako kruto i teško za vladanje)*

poput čovjeka,¹

kad se dočepa onog što mu se pričinja da je sreća. Zato i jest teško biti savjetnik vladarima kad je riječ o vlasti: strah ih je prihvatiti razum kao (nadređena) vladara, da im ne okrnji probitačnost moći prisiljavajući ih da služe dužnosti. Ne znaju oni što je rekao spartanski kralj Teopomp, koji je prvi u Sparti kraljevima pridružio efore, da bi ga potom žena korila što će djeci ostaviti manju vlast nego što ju je sam bio preuzeo: »Ne, nego veću — onoliko koliko će biti sigurnija!«² Time što se lišio goropadne i neobuzdane vlasti izbjegao je i zavist i opasnost. Teopomop je tako, kao da odvrća golem vodeni tok, drugima dao onoliko vlasti koliko je sebi uskratio. S druge strane, filozofski razum, kad se udomi kod vladara kao drug i čuvar, otklanja ono što je pogibeljno za dobrobit vlasti, a ostavlja ono što je zdravo.

2. Ipak, bezumna većina kraljeva i vladara ponaša se poput nevještih kipara koji misle da njihovi divovski likovi izgledaju krupni i jaki ako ih naprave kako stoje široko raskrečenih nogu, napete i razjapljenih usta. Upravo tako i ti vladari misle da dubinom glasa, oštrinom pogleda, mrzovoljnošću karaktera, nepristupačnošću života oponašaju uzvišenost i blještavilo vlasti, ne razlikujući se pri tom nimalo od takvih divovskih kipova čiji je vanjski lik herojski i božanski, a nutrina puna zemlje, kamenja i olova. Razlika je ipak u tome što te teške stvari održavaju kipove uspravnima, postojano i bez nagibanja, dok neobrazovane vojskovođe i vlastodršce njihova unutarinja neukost često tjera u oluju i brodolom: visoku moć grade na temeljima koji nisu ispravno položeni, pa se nakrivljuju u stranu zajedno s njom. Kao što ravnalo, ako je čvrsto i nesavitljivo, izravnava sve ostale stvari usklađujući ih sa sobom i postavljajući

¹ Stih nepoznata tragičkog pjesnika (*Nauck, TGF p. 617*)

² Efore, petoricu spartanskih nadzornika uveo je po nekim vijestima mitski zakonodavac Likurg, po drugima kralj Teopomp (oko 730. pr.n.e.). Eforške su se listine vodile od 754. pr.n.e.

ih uza se, na sličan način mora vladar steći prvo vlast nad sobom, usmjeriti vlastitu dušu i utvrditi karakter, te prema njima prilagođavati podanike. Ne može onaj koji pada upravljati druge, onaj koji ne zna podučavati, onaj koji je neuljuden uljudivati, onaj koji je u neredu uvoditi red, niti onaj koji ne podliježe nikakvoj vlasti vladati. No većina naopako razmišlja i vjeruje da je u vladanju najveća korist to što se ne podliježe nikakvoj vlasti, pa je tako i perzijski Kralj sve ljude smatrao svojim robovima, osim svoje vlastite žene — a upravo je njezin gospodar najviše imao biti!

3. Tko će, onda, vladati vladarom?

Nad svima je Zakon kralj,
nad smrtnima i besmrtnim,

3
Fragment 152 Bowra

kao što je rekao Pindar,³ i to ne zakon napisan izvan vladara, u knjigama ili na nekim drvenim pločama, nego živ razum u njemu, koji je uvijek uza nj, koji ga pazi i koji nikada ne pušta njegovu dušu bez vladara. Perzijski je Kralj imao posebnog sobara zaduženog da ujutro uđe u njegovu sobu i da mu kaže: »Ustani, Kralju, i brini se za one stvari za koje je veliki Ahura Mazda htio da se brineš!« No u obrazovanu i razboritu vladaru taj glas i taj poticaj uvijek su u nutrini. Polemon je tvrdio da je ljubav pomoć bogova namijenjena brizi za podmladak i njegovo očuvanje. Točnije bi bilo reći da vladari pomažu bogu u brizi za ljude i njihovo očuvanje, da bi neka od blaga i dobara koje bog daje ljudima dijelili, a neka čuvali.

*Da li vidiš u visini nebo beskrajno
što zemlju drži u svom vlažnom naručju?*⁴

4
Često citirani Euripidovi stihovi iz nepoznate tragedije (frgm. 935 Nauck²). Treći, navedeni stih glasi: *Da, to je Zeus, za njeg smatraj da je bog!*

Nebo šalje dolje prve nužne klice, zemlja im daje da niknu, a potom rastu bilo od kiše, bilo od vjetra, bilo od topline zvijezda i mjeseca — ali sunce je ono koje sve uljepšava i u sve ulijeva svoju poznatu draž! No ti i takvi darovi i dobra koje bogovi poklanjaju ne mogu se uživati niti se mogu ispravno koristiti bez zakona, pravde i vladara. Pravda je svrha zakona, a zakon je djelo vladara; vladar je slika i prilika boga koji sve uređuje. Ne treba mu Fidije ni Polikleta ni Mirona da ga iskleše, nego uz pomoć vrline sam sebe oblikuje nalik bogu i tako stvara kip za oko najugodniji i boga najdostojniji. Kao što je bog postavio na nebu sunce i mjesec kao predivnu sliku sebe samoga, tako u državi vladar

*kojino pravdu
bogobojazan čuva*⁵

5
Homer, *Odiseja* 19,109 i 19,111 (adaptiran Maretićev prijevod)

— to će reći, osoba božanskoga razuma — kao uzor i svjetlo postavlja misao, a ne žezlo, grom ili trozub, kao što se neki daju klesati i slikati, te tako svojom nerazumnoj težnjom za nedostižnim izazivaju mržnju. Bog se ljuti na one koji oponašaju gromove, munje, sunčane zrake, a s radošću uzvišuje one koji

teže za njegovom vrlinom, koji se prisposobljuju (njegovoj) ljepoti i čovjekoljublju; daje im udjela u vlastitoj zakonitosti, pravdi, istini i blagosti — a od njih ništa nije božanskije: ni vatra, ni svjetlo, ni sunčeva staza, ni izlasci i zalasci zvijezda, ni vječnost, ni besmrtnost. Bog, naime, nije sretan po duljini života nego po vladalačkom dijelu vrline: taj je dio božanski, a divan je i onaj dio vrline koji je podložan vlasti.

4. Tješeći Aleksandra kad je zdvajao zbog ubojstva Klitova, Anaksarh je rekao da Dika i Temida [ljudska i božanska pravda] sjede pokraj Zeusa zato da bi sve što kralj čini djelovalo ljudski i božanski pravedno. Nije, međutim, ni ispravno ni korisno pokušao liječiti kraljevo kajanje zbog pogreške koju je učinio, jer ga je sokolio na slične postupke. Ako se smije nagadati: nema Zeus Diku da sjedi kraj njega nego je sâm i Dika i Temida, i najstariji i najsavršeniji zakon, a stari tako govore, pišu i poučavaju da bi se uvidjelo kako ni Zeus bez Dike ne može dobro vladati. Po Heziodu, *ona je djeвица*, nedirnuta, družica poštovanja, čednosti i pomoći.⁶ Zato kraljeve i nazivaju »poštovanima«,⁷ jer je red da se najviše poštuju oni koji imaju najmanje razloga za strah. Vladar se više mora bojati da ne napravi kakvo zlo nego da ga pretrpi. Ovo je potonje posljedica prvoga, pa je takav strah vladarov čovjekoljubiv i plemenit, jer se boji da oni kojima vlada neopazice ne pretrpe kakvu štetu.

*Kao kad ovce psi u oboru čuvaju mučno
i zv'jer silovitu čuju.*⁸

ne boje se zbog sebe samih nego zbog onih koje čuvaju. Kad su se na nekoj svečanosti Tebanci sasvim predali piću, Epaminonda je jedini stražario nad oružjem i zidinama, tvrdeći kako je trijezan i budan zato da bi se drugi mogli opiti i zaspati. I Katon je u Utici zapovjedio da se poslije poraza svi ostali upute na morsku obalu, dao ih ukrcati i poželio im dobro more, a sam se vratio kući i ubio, pokazavši pri tome radi koga se vladar treba bojati i što treba prezirati. S druge strane, pontski tiranin Klearh spavao je zavlačeći se u škrinju kao zmija, a Aristodem iz Arga penjalo se na gornji kat, navaljivao ležaj na tajna vrata i spavao s priležnicom tako da bi njezina majka odozdola uklanjala ljestve i ujutro ih ponovno postavljala. Zamislite kako se on morao groziti kazališta, zgrade poglavarstva, vijećnice, gozbe, kad je od vlastite ložnice napravio tamnicu! Kraljevi se zapravo boje za svoje podanike, dok se tirani boje podanika, pa zato zajedno s moći uvećavaju i strah: što većim brojem ljudi vladaju, većega se broja i boje.

5. Nije ni vjerojatno ni dolično ono što tvrde neki filozofi, da je bog pomiješan s stvari koja sve trpi i sa stvarima koje su podložne nebrojenim prisilama, slučajnostima i mijenama. Naprotiv, smješten je negdje gore, uz prirodu koja vječno ostaje ista na isti način, na svetim postoljima, kako to kaže Platon,⁹

6

Usp. Heziod, *Poslovi i dani*, st. 256 — 257.

7

Čest homerski atribut za kraljeve, bogove, goste, prijatelje, pribjegare (lat. *venerandus*).

8

Homer, *Ilijada* 10,183 — 184

9

Usp. *Fedro*, 254B

a cilj postiže slijedeći izravno prirodu. I kao što se sunce, njegova predivna slika, kao njegov lik iz zrcala ukazuje na nebu onima koji ga u tom zrcalu mogu vidjeti, tako je i u državama postavio svjetlo pravednosti i svoje spoznaje, poput slike koju blaženi i mudri preslikavaju uz pomoć filozofije, oblikujući sebe u skladu s tom najljepšom od svih stvari. Takvo raspoloženje u čovjeku uspostavlja se jedino filozofijskim znanjem. Stoga nećemo doživjeti isto što i Aleksandar, koji je u Korintu vidio Diogena, zadivio se njegovoj nadarenosti, zapanjio se nad njegovim duhom i veličinom i izjavio: »Da nisam Aleksandar, bio bih Diogen!« Time je gotovo rekao da ga vlastita sreća, sjaj i moć pritištu, sprečavaju u vrlini i oduzimaju vrijeme, te da žudi za ogrtačem i torbom kinika, jer je Diogen uz njihovu pomoć bio nepobjediv i neosvojiv — a ne kao on, zahvaljujući oružju, konjima i dugim kopljima. Zbog toga što se bavio filozofijom bilo mu je moguće da po svojem raspoloženju bude Diogen, a da po sudbini ostane Aleksandar, te da postane Diogen upravo zbog toga što je bio Aleksandar: za svoju veliku sudbinu, izloženu jakim vjetrovima i valovima, trebao je puno pritege i velikog kormilara.

6. Kod slabih, niskih, običnih ljudi nerazumnost je udružena s nemoći pa ne završava u grijesima, kao što u mučnim snovima neka nelagoda uznemiruje dušu koja se ne može uzdići do vlastitih žudnji. Naprotiv, kad se sa zloćom poveže moć, strasti dobivaju jačinu. Istinita je ona Dionizijeva izjava kad je rekao da najviše uživa u vlasti onda kad ono što hoće radi brzo. Uistinu je velika opasnost da onaj koji može činiti što hoće ushtjedne ono što ne smije:

*ono pak, kako rečeno bi, i svrši se odmah.*¹⁰

Kad zloća zahvaljujući moći stekne vrtoglavu brzinu, izaziva svakovrsne strasti i srdžbu pretvara u ubojstvo, ljubav u preljub, lakomost u pljačku:

ono pak, netom rečeno bi

— i već ode glava onomu koji se zamjerio; rodi se sumnja — i onaj koji je oklevetan pogiba! Prirodoznanstvenici tvrde da munja nastaje kasnije od groma, baš kao što krv slijedi poslije rane, ali da se prije zamjećuje, jer čulo sluha prihvaća zvuk, dok čulo vida kreće ususret svjetlu. Na isti način, kad je riječ o vladama, kazne prethode optužbama, a presude pretječu dokaže.

*Već povlači se srce, otpor ne pruža,
ko kuka sidra kad oluja zgrabi sprud*¹¹

— ako razboritost svojom težinom ne pritisne i ne obuzda moć, a vladar ne bude oponašao sunce koje se, kad na sjeveru dosegne najveću visinu, najsporije giba, dobivajući sporijim kretanjem sigurnost.

10

Homer, *Ilijada* 19,242.

11

Stihovi nepoznata tragičkog pjesnika (*Nauck, TGF p. 911*)

7. Nije, također, moguće sakriti mane kad čovjek ima moć. Kao što padavičare kad se nađu na visokom mjestu i kreću se uokrug spopada vrtoglavica i drhtanje koje otkriva njihovu bolest, tako i sreća nekim bogatstvom, slavom ili službom malo uzdigne neobrazovane i neuke, pa čim se nađu na vrhu, smjesti ih razobličuje u padu. Ili, još bolje: kao što kod praznih posuda ne možeš prepoznati koja je cijela a koja je oštećena, ali čim nešto uliješ, vidi se da curi, tako i napukle duše ne zadržavaju moć nego iz njih cure požude, srdžbe, laži i prostote.

Uostalom, treba li o tome uopće govoriti, kad su kod uglednih i slavnih ljudi i najmanji nedostaci povod za potvoru? Kimona su klevetali zbog vina, Scipiona zbog sna, Lukula su ogovarali zbog raskošnijih objeda...¹²

Preveo Darko Novaković

12

Esej se naglo prekida. Kimon je Miltijadov sin, atenski vojskovođa i državnik, umro 449; Lucije Licinije Lukul (117–56), rimski je vojskovođa i državnik, poznati hedonist; pod Scipionom se misli na Publija Kornelija Scipiona Emilijana Afričkog Numatinskog (185/4–129), vojskovođu, političara i hefenofila.

NAPOMENA UZ PRIJEVOD

U onom dijelu književne ostavštine Plutarha iz Heroneje (oko 45 — oko 125. n. e.) koji se tradicionalno naziva zbirnim imenom Ἠθικά (*Moralia*), nekoliko se tekstova bavi eminentno političkim pitanjima. Takvi su, primjerice, ogledi *Treba li se stariji čovjek baviti politikom*, *O monarhiji*, *demokraciji i oligarhiji*, *Politički naputci*, *Filozof treba raspravljati upravo o vladarima*. Jedan je od takvih političkih spisa kratak sastavak naslovljen *Neobrazovanom vlastodršcu*. Njegova generička pripadnost ne može se jednoznačno utvrditi. Moguće je da je riječ o pismu — stvarnom ili fingiranom —, kako sugerira naslov; moguće je i to da je posrijedi popularno predavanje namijenjeno nepoznatom skupu. Bilo kako bilo, tekst se ne odlikuje posebnom izvornošću, ali je dobro svjedočanstvo o nekim političkim koncepcijama koje su bile u optjecaju u takozvanom srednjem platonizmu. Tekst je do nas dospio u krnjem obliku, kako jasno pokazuje njegov nagli kraj. Izvornik koji je poslužio za prijevod potječe iz izdanja Harloda Northa Fowera (*Plutarch's Moralia*. Volume X, London & Cambridge Massachusetts 1936).